

Elin Såger oli

Rautainen nainen

■ Pohjan pitäjstä tuli 1600-luvulla Suomen raudanvalmistuksen keskus. Seudun ruukeista kehittyi kokonainen yritysrypäs. Sen nosti kukoistukseen nainen, jonka ansiot ovat jääneet historiankirjoituksessa miltei unohtuiksi.

Arja-Leena Paavola

Kun turkulainen porvarisvaimo **Elin Såger** kuoli elokuussa 1669, kaupungissa järjestettiin komeat hautajaiset.

Turun läpi kulki surusaattue, johon oli palkattu mukaan pappeja myös kaikista lähipitäjistä. Tuomiokirkon kelloja soitettiin usean tunnin ajan.

Kaksi tuntia kestäneessä hautajaisaarnassa kuvailtiin monin sanakääntein edesmenneen leskirouvan hyveitä niin äitinä, puolisona kuin kristittyinäkin.

Sen paremmin puheissa kuin painetussa surukirjoituksessa ei kuitenkaan mainittu sitä, että Elin Såger oli myös melkoinen bisnesnainen, joka vastasi kolmen rautaruukin menestyksellisetä toiminnasta.

Sågerin työ kartutti merkittäväällä tavalla myös Turun kaupungin kassaa.

”Perheen ruukkien raudantuotanto toi huomattavia tuloja Turun kaupungille, jossa rauta tullattiin ulkomaanvientiä varten. Esimerkiksi vuonna 1661 kaupungin kaikista vientituotteista rauta muodosti peräti 39 prosenttia”, kertoo tutkija **Veli Pekka Toropainen** Turun yliopistosta.

Sågerin ruukkien tuotteita olivat rautapadat, naulat, hevosenkengät, tankorauta ja rautapelti. Näistä etenkin tankorauta täytti kaupungin ulkomaankaupassa vajauksen, jonka terva- ja viljakaupan taantuminen olivat hieman aiemmin aiheuttaneet.

Ruukkien raaka-aine oli peräisin Suomen kallioperän malmiesiintymistä, jossa rauta yleensä esiintyy oksidina eli magnetiittina tai hematitiittina. Malmi oli 1600-luvulla harvinaista ja arvokasta, sillä sen hankkiminen oli hyvin työlästä.

”Varhaisimmassa muodossaan kairostoiminta tarkoitti malmin louhintaa kalliota polttamalla. Tulen voimasta kivi saatiin haurastumaan. Kuuman kiven päälle kaadettiin kylmää vettä, joka aiheutti lohkeamia ja joiden ansiosta päästiin käsiksi malmiin”, Toropainen kuvailee.

”Menetelmä oli hidas, ja vanhat kairosmontut olivat siksi pieniä. Näin saatu rauta oli myös kallista, joten esimerkiksi talonpojat ostivat sitä harvoin itselleen. Sen sijaan he hyödynsivät suo- ja järvimalmia, jota nostettiin lähinnä omaan käyttöön.”

Järvimalmi syntyy, kun pohjaveden mukana sorakerroksen läpi järveen kulkeutunut rautahydroksidi saostuu vuosien saatossa esimerkiksi kiven ympärille. Malmi näkyy usein pieninä kolikoin kaltaisina kiekkoina järven tai suon pohjalla.

Järvimalmin rautapitoisuus on kuitenkin melko alhainen ja sen laatu siten heikkoa. Kotikäytössä suo- ja järvimalmista valmistettiin esimerkiksi lapionkärkiä ja sirppejä.

Raudanvalmistus alkoi Mustiosta

Suomen ensimmäinen rautaruukki va-sarapajoineen ja sulatushytteineen perustettiin kuningas **Kustaa Vaasan** käskystä Mustioon läntiselle Uudellemaalle vuonna 1561.

1600-luvulla maan raudanvalmistuksen keskuksiksi nousi läheinen Pohjanpitäjä. Alueella oli saatavilla ruukkien tarvitsemää vesivoimaa, ja siellä kasvoi runsaasti metsää.

”Ruukkien toiminta edellytti laajojen

Ville Mäkitä/Turun museokeskus

1600-luvun porvarisvaimojen elämässä perheen ja kodin hoitaminen merkitsi täysipäiväistä työtä. Kyvykkäimmät naiset saattoivat kuitenkin asettaa taitonsa suvun käyttöön esimerkiksi liiketoiminnassa.

Kuvituskuva on kohtaus Turun ammattikorkeakoulun ja Turun museokeskuksen lyhytelokuvasta, joka esittelee 1600-luvun elämää draaman kautta.

metsäalueiden hyödyntämistä. Metsää paloi varsinkin parempilaatuisen takkiraudan valmistamisessa”, Veli Pekka Toropainen selvittää.

Takkirauta oli valmista rautatankoa,

Näyttely *Muutama sananen naisista* on esillä Turun linnassa 8.3.2020 asti.

jota jalostettiin niin sanotuksi kankiraudaksi. Osa raakaraudasta valettiin jo sulatusprosessissa valmiiksi tuotteiksi, kuten tykinkuuliksi.

Tervanpoltto ja laajeneva raudanvalmistus yhdessä kuluttivat suuren osan Suomen vanhoista metsistä.

”Juuri siksi valtaosa nykymetsistämme on nuorempia kuin 300 vuotta”, tutkija huomauttaa.

Vesivoimalla puolestaan pidettiin toiminnassa palkeet, joilla masuunien lämpötila saatiin nostettua riittävän korkeaksi ja myös ylläpidettyä kuumuutta. Rautamalmin sulattaminen edellytti noin 1 400 asteen pötsiä.

Raudan valmistusprosessi vaati usei-

ta työvaiheita. Malmi kuumennettiin ensin pasutusuunissa niin, että siitä saatiin pois fosfori ja rikki. Paahdettu malmi murskattiin rouhinhuoneessa pieniksi palasiksi. Myös rouhimen pyörittämiseen tarvittiin vesivoimaa.

Malmin sulattamisessa tarvittiin myös kalkkikiveä, joka muiden raaka-aineiden mukana nostettiin masuunin panostustasolle ja pudotettiin sieltä masuunin piippuun kerroksittain.

Malmin sisältämät rautaoksidit saatiin pelkistettyä metalliseksi raudaksi polttoaineena käytetyn puuhiilen ja hiilimonoksidin avulla.

Malminsulatuksen ja raudanvalmistuksen ohella ruukeissa harjoitettiin

myös pienimuotoista manufaktuuri-teollisuutta, joten ruukit työllistivät useita kymmeniä ihmisiä. Tuotantolaitosten lisäksi ruukkeihin kuuluivat usein myös ruukinkartano maatalousrakennuksineen sekä työväen asumukset ja kirkko.

Kymmenen lapsen äidistä ruukinpatrunessa

Vuonna 1614 syntynyt Elin Säger oli rautaruukkien vetäjäksi nainen paikallaan. Hän oli saanut hyvän liikemiesvainun verenperintönä isältään, menestyvältä saksalaissyntyiseltä kauppiaalta.

» » »

Ville Mäkitä/Turun museokeskus

Margareta Kitt oikeuden edessä tuomiotaan kuulemassa. Kuvituskuva on kohtaus Turun ammattikorkeakoulun ja Turun museokeskuksen lyhytelokuvasta, joka kertoo Margareta Kittin elämästä.

Naiset esiin Turun linnassa

Historiankirjoitus on perinteisesti keskittynyt käsittelemään sotia ja miesten hallussa olevia instituutioita.

Moni nainen on elänyt elämäänsä perheen parissa, eikä arjen historia pitkään aikaan kiinnostanut tutkijoita. Toisaalta jälkeään historiankirjoihin eivät usein jättäneet nekään naiset, jotka antoivat panoksensa myös kodin ulkopuolella esimerkiksi talouselämän tai tieteen vaikuttajina.

Kun asenteet ovat muuttuneet, myös naiset ovat alkaneet astua valokeilaan. Muun muassa naisten roolista 1600-luvulla on viime vuosina saatu uutta tutkimustietoa.

Turun linnassa avattu näyttely *Muutama sananen naisista* kertoo porvarisnaisten elämästä 1600-luvun Turussa. Näyttely perustuu

osittain Veli Pekka Toropaisen tutkimuksiin.

Elin Sägerin lisäksi näyttelyssä kerrotaan esimerkiksi **Ingeborg Gerdneristä**, joka pyöritti laajaa panttilainatoimintaa ja hankki näin huomattavan suuren omaisuuden.

Myrkkymorttelissa toi tuomion

Synkimmän kohtalon näyttelyssä esiteltävistä naisista koki nuori porvarisvaimo **Margareta Kitt**. Kirjallisista lähteistä on voitu päätellä, että hän oli luonteeltaan iloinen ja helposti innostuva. Puolisoaan merkittävästi vanhempi aviomies taas tunnettiin töykeänä ja epäkoheltiaana.

Kävi niin, että nuorikko jäi kiinni pelin pitämisestä muutaman yliop-

pilaan kanssa. Sen jälkeen avioliiton ongelmat kilpistyivät välirikoon.

Aamuyöllä 16. kesäkuuta 1643 iäkäs puoliso menehtyi pahoihin vatsanväänteisiin. Kuoleman epäiltiin heti aiheutuneen myrkytyksestä.

Asiaa selvitellessä talon keittiöstä löytyi outoa ainetta sisältänyt mortteli, joka toimitettiin tunnetulle lääketieteen professorille **Erik Achreliukselle**. Tämä ryhtyi empiirisiin tutkimuksiin yhdessä kaupungin apteekkarin kanssa.

Kun kaksikko syötti morttelin sisältämää ainetta koiralle, eläin heitti muutamassa tunnissa henkensä.

Margareta Kitt tunnusti maustaneensa myrkyllä kakun, jonka oli tarjoillut miehelleen. Kun raskaana ollut nainen oli synnyttänyt lapsensa, hänen elämänsä päättyi mestauslavalla.

»»»

Tarmokkuus ja peräänantamattomuus olivat puolestaan äidin peruja. Johtamistaidoissa ja vastuunkannossa Sägerin esikuva oli äidinisiä **Peter Plagman**, joka toimi muun muassa Turun kaupungin pormestarina.

Teollisuusyrittäjäksi Elin Säger päätyi kuitenkin avioliittonsa kautta. Hän meni vuonna 1631 naimisiin **Petter Thorwösten** kanssa, joka oli muutamaa vuotta aiemmin muuttanut Suomeen Lyypekestä.

”Avioliitto oli erityisen hyvä diili Thorwöstellle, sillä sitä kautta tämä sai haltuunsa runsaasti varoja, joiden avulla hän kykeni nousemaan appensa tapaan merkittäväksi kauppiaksi”, Veli Pekka Toropainen kertoo.

Elin Sägerille avioituminen tarkoitti alkuun ennen kaikkea äidin tehtävään astumista. Hän synnytti kaikkiaan kymmenen lasta, joista kahdeksan eli aikuisiksi asti. Monessa muussakin perheessä osa lapsista menehtyi pieninä.

”Tarttuvat taudit, kuten hinkuyskä, kurkkumätä ja rokot, kiersivät epidemioina noin viiden vuoden välein. Ne, jotka selvisivät, kehittivät immuniteetin, mutta osa jokaisesta ikäluokasta kuoli.”

Petter Thorwöstestä tuli ruukin-omistaja osin sattumalta. Mustion ja Antskogin rautaruukit tulivat hänelle erään maksamattoman velan panttina. Kolmannen ruukin, Fiskarsin, hän perusti samalle seudulle itse vuonna 1649.

Sittemmin Thorwöste velkaantui pahasti. Kun hän vuonna 1659 kuoli,

Elin Säger kohosi yritystensä ansiosta varakkaaksi naiseksi ja talouselämän vaikuttajaksi. Kuvassa vuonna 1650 löyety kuparinen ploomura, joita Sägerin kirstuun kerääntyi vaikuttava määrä.

yritysrypäs oli huonolla tolalla, lähes konkurssikypsä. Osa miehen perillisistä jopa kieltäytyi perinnöstään velkojen pelossa.

Vainajan 45-vuotias leski Elin Säger ei kuitenkaan pelkoa tuntenut vaan astui rohkeasti ruukkien uudeksi johtajaksi, vaikka tehtävä oli kaikkea muuta kuin helppo.

Tarkka ja taitava johtaja

1600-luvulla sekä kirkko että kruunu asettivat naiset miesten alaisiksi. Käytännössä naisilla oli kuitenkin liikku- mavaaraa arkielämässä. Jokainen perhe toimi yhteisen edun hyväksi, ja sen kaikki jäsenet antoivat käyttöön parhaat kykynsä.

”Naisten asema oli ristiriitainen. Sannottiin, että naiset ovat yksinkertaisempia kuin miehet, mutta kuitenkin voitiin todeta, että jotkut naiset olivat kaupankäynnissä parempia”, Veli Pekka Toropainen kuvailee.

Lain mukaan naisia ei vaimoinakaan pidetty lähtökohtaisesti kyvyttöminä hoitamaan perheensä asioita. Heidän velvollisuutensa oli kuitenkin alistua puolisonsa edusmiehisyyteen ja määräysvaltaan – niin kauan kuin tämä eli.

”Tilanne muuttui, kun nainen jäi leskeksi. Silloin hänestä tuli perheen pää ja oikeustoimikelpoinen.”

1600-luvun turkulaisten porvaris- naisten elämään paneutunut Toropainen on käyttänyt tutkimustensa lähteenä muun muassa raastuvanoikeuden asiakirjoja.

Oikeusjutut eivät aina liittyneet rikoksiin, vaan tuomioistuimessa käsiteltiin myös esimerkiksi velanmaksun myöhästymisiä ja muita taloudellisia epäselvyyksiä.

Dokumentit paljastivat monia kiinnostavia seikkoja myös Elin Sägerin elämän varrelta. Tämä johti yrityksiään energisesti ja kävi tarpeen tullen oikeutta asioidensa edistämiseksi.

Kirjoituksessaan vuodelta 1664 Säger kuvailee vastuutaan omistajana sellaiseksi, ettei ruukkeja voinut jättää muiden käsiin, vaan paikalla piti olla itse toimintaa valvomassa. Niinpä hän myös asui Antskogissa, jonne hän oli muuttanut Turusta pian ruukinpatru- nessaksi jouduttuaan.

Tärkeää oli muun muassa järjestää tuotetun raakauraudan ja siitä valmistettujen tuotteiden laivaaminen myyn-

Ville Mäkitä/Turun museokeskus

Muutama sananen naisista -näytelyssä on esillä myös 1600-luvun hopealusikoita, juomapikareita ja juomakannuja.

tisatamiin. Sägerin palveluksessa oli myös useita laivureita ja laivamiehiä.

Veli Pekka Toropaisen mukaan Elin Säger toimi aivan oikein.

”Ruukeista pitikin huolehtia tarkkaan. Toistuvat oikeustapaukset osoittavat, että omistajien tulot päättyivät helposti muiden taskuihin. Rautaa katosi jatkuvasti, ja myös Elin Säger epäili vasaraseppien myyvän sitä omaan las- kuunsa”, Toropainen kertoo.

Sägerilla oli hyvä syy epäilyksiinsä, sillä erään työntekijän lapsi oli käynyt kielimässä, että kaksi seppää oli piilot- tanut rautatankoja.

”Nämä tosin puolustautuivat väittä- mällä vain panneensa raudan syrjään.”

Lisähuolta Sägerille aiheutti se, että maaseudun talonpojat kauppasivat ruukeille olutta. Kun ruukkilaiset juo- pottelivat, he alkoivat ensin riehua, sit- ten potea päätään.

Elin Säger ei kuitenkaan lannistunut pienempien eikä isompienkaan vaike- uksien edessä vaan nosti johtamansa ruukit kuilun partaalta menestykseen. Hänen työnsä pelasti perheen yrityk- sen, jonka nimi, Fiskars, tunnetaan ny- kyisin kautta maailman. □

Kirjoittaja on vapaa toimittaja. arjaleena.paavola@gmail.com